

РОЗДІЛ 6. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

ТРАНСФОРМАЦІЯ РИЗИКІВ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ TRANSFORMATION OF RISKS IN THE SOCIAL SCIENCE OF UKRAINE

УДК 316.3

Березіна С.Б.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри страхування,
банківської справи
та ризик-менеджменту
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Встановлений зв'язок процесів трансформації українського суспільства зі створенням нових умов для прояву соціальних ризиків, диференціації їх типів і посилення ступеня їх небезпеки, що поклало початок низці деструктивних процесів, які загострили негативну ситуацію в суспільстві.

Ключові слова: соціальні ризики, чинники та передумови формування соціальних ризиків, управління соціальними ризиками.

Установлена связь процессов трансформации украинского общества с созданием новых условий для проявления социальных рисков, дифференциации их типов и усиления степени их опасности, что положило начало ряду деструктивных про-

цессов, которые заострили негативную ситуацию в обществе.

Ключевые слова: социальные риски, факторы и предпосылки формирования социальных рисков, управление социальными рисками.

Established connection of processes of transformation of Ukrainian society with creation of new terms for the display of social risks, differentiation of their types and strengthening of degree of their danger, that put beginning of row of destructive processes that sharpened a negative situation in society.

Key words: social risks, factors and pre-conditions of forming of social risks, management social risks.

Постановка проблеми. Прискорення соціально-економічних змін, зростання соціальної напруженості привело до посилення інтенсивності прояву соціальних ризиків сучасного українського суспільства. Як наслідок, є необхідність ефективної профілактики й управління ризиками соціальної сфери, аналізу специфічних особливостей соціальних ризиків та участі держави у забезпеченні соціальної стабільності в суспільстві.

У статті поставлені та вирішені такі завдання:

1. Дослідження сучасних та майбутніх ризиків у сфері охорони здоров'я України.
2. Аналіз ризиків у системі національної освіти.
3. Визначені науковий та інноваційний компоненти прояву соціальних ризиків в Україні.
4. Досліджено екологічний аспект прояву соціальних ризиків.
5. Визначені сучасні та майбутні ризики в забезпеченні правопорядку в Україні.
6. Проведений компаративний аналіз показників соціальної сфери України з іншими державами світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми соціальної сфери України, передумови виникнення ризиків, класифікація ризиків за ознаками і типами досліджувалися провідними вченими, такими як В. Антонюк [1], В. Близнюк [5], Н. Борецька [6], О. Власюк [8], В. Горбулін [9], В. Капильцова [15], Е. Лібанова [18; 19; 34], В. Надрага [21], Г. Назарова [22], О. Новікова [24], Ю. Саєнко [30], Л. Ткаченко [37] та інші. Але є необхідність подальшого дослідження соціальних ризиків та особливостей їх виникнення в Україні, аналіз появи нових соціальних ризиків на сучасному етапі соціально-економічного розвитку України.

З метою реалізації поставлених завдань використані методи теоретичних досліджень: теоретичного узагальнення, системного та статистичного аналізу, синтезу, порівняння, аналогії, класифікації та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження.

З погляду цивілізованого суспільства основними показниками, які визначають діяльність системи охорони здоров'я, є доступність та якість медичної допомоги. Амстердамська декларація Європейського бюро ВООЗ у сфері прав пацієнтів визначила доступність і якість медичних послуг як основні соціальні права громадян, які мають максимально реалізували європейські держави у своїх системах охорони здоров'я.

Аналіз показав, що українські громадяни, перебуваючи під впливом серйозних факторів ризику, таких як паління, надмірне вживання алкоголю, неправильне харчування, відсутність фізичної активності, забруднення повітря та води, не отримують ефективною та якісною допомогою на рівні цивілізованих країн. Крім того, наші громадяни залишаються незахищеними від фінансового зубожіння в разі хвороби, незважаючи на те, що Україна витрачає значну кількість свого бюджету на медицину (рис. 1).

Таким чином, незважаючи на певне збільшення в останні роки бюджетного фінансування сфери охорони здоров'я (СОЗ), його розмір у душовому вимірі залишається дуже низьким.

Основними визначальними причинами такої ситуації є суттєві недоліки, що накопичувалися в національній системі охорони здоров'я (СОЗ) у результаті тривалої відсутності модернізації, ніве-

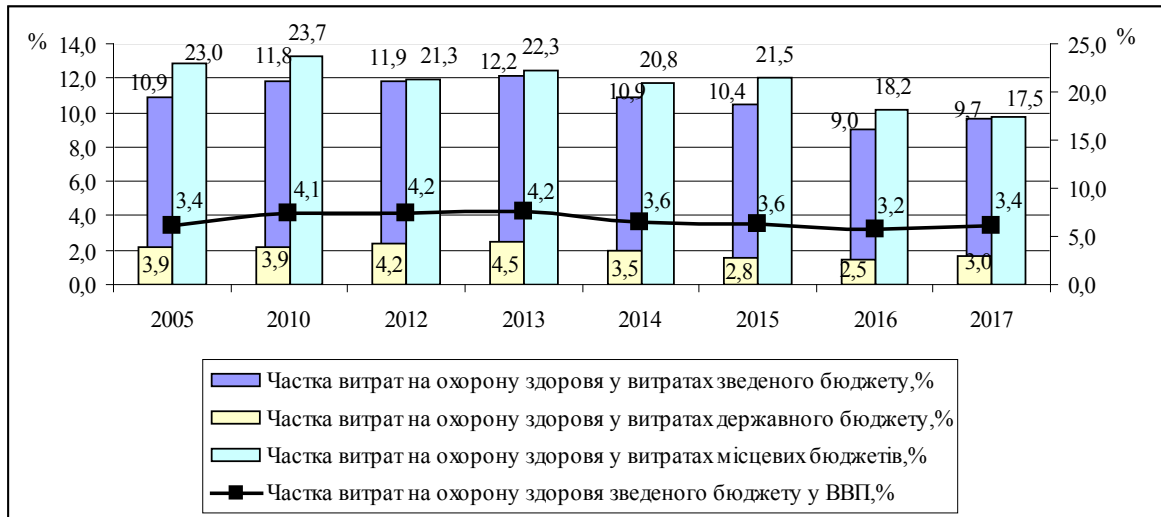

Рис. 1. Державне фінансування охорони здоров'я в Україні

Джерело: складено автором за [25]

лювання потреб населення і сучасних міжнародних тенденцій щодо зміцнення систем охорони здоров'я, економічної неефективності, нераціонального використання наявних ресурсів та високого рівня корупції [34].

Ризики низької доступності громадян до якісних послуг з охорони здоров'я в Україні проявляються у диспропорціях у забезпеченні якісними послугами з охорони здоров'я сільського і міського населення України (варто зазначити, що перші кроки реформування, а саме оптимізація закладів охорони здоров'я, лише поглибили дану проблему); високої вартості ліків, неконтрольованій системі ціноутворення на лікарські засоби та відсутності державного забезпечення ліками. Наслідком вищезазначеного є те, що більша половина населення України не в змозі придбати необхідні ліки з причини їх високої вартості; – високому рівні корупції та неформальних платежів у СОЗ.

Слід ще відзначити низьку якість кадрового забезпечення СОЗ, що полягає у: – не зацікавленості дільничних лікарів, праця яких оплачується за ставками і не залежить від якості їх роботи та обсягу наданих послуг, у підвищенні своєї кваліфікації; – негативному кадровому балансі (передпенсійний або пенсійний вік працівників, низька якість підготовки медичних кадрів, недостатній приплив у медицину кваліфікованих молодих спеціалістів; – непрозорості, суб'єктивізму і формалізму механізмів ліцензування медичної практики, акредитації закладів з охорони здоров'я, атестації медичного персоналу у поєднанні з повільним, а інколи – відсутнім впровадженням процесу стандартизації медичної практики призводить до поглиблення проблеми надання якісних послуг з охорони здоров'я.

Підписані Президентом 28 грудня 2017 р. закони, які мають запустити якісні зміни у системі охорони здоров'я України та змінити існуючу концепцію надання послуг у цій системі в ідеалі передбачають, що:

- пацієнт сам вирішує, хто та де його буде лікувати (на первинній ланці), а надані йому медичні послуги буде повністю оплачено державою;
- медичні працівники матимуть умови праці та дохід відповідно до досвіду, професіоналізму та зацікавленості у здорових пацієнтах;
- медичні заклади отримуватимуть оплату від держави за якісно надані послуги, що покриватиме їхні видатки.

За таких умов мають залишитися в минулому хабарі, мізерні зарплати медиків, принизливі для людської гідності умови в лікарнях. У сільській місцевості з'являться нові амбулаторії та кваліфіковані лікарі, які матимуть автомобілі для пересування між селами. Однак в реальності існує ризик виконання державою взятих на себе гарантій у сфері реформування СОЗ – організаційних, фінансових, правових.

За індексом розвитку людського капіталу, який щорічно укладається Всесвітнім економічним форумом (*World Economic Forum*) [47], у 2016 р. Україна посіла 26-те місце серед 130 країн світу. Високий сукупний рейтинг людського капіталу України насамперед зумовлений високими показниками параметрів, що пов'язані саме з освітньою сферою. Так, 100% населення здобуває початкову освіту, а за рівнем здобуття середньої освіти наша держава перебуває в першій десятці [28]. Водночас за Індексом глобальної конкурентоспроможності 2016-2017 (*The Global Competitiveness Index*) Україна посіла 85-те місце серед 138 країн світу, втративши за рік шість позицій (у попередньому рейтингу – 79-та позиція) [26].

При зіставленні рейтингових оцінок розвитку людського капіталу та економіки спостерігається наявність у нашій країні значного розриву між високими показниками розвитку людського капіталу та його нереалізованістю в економічній діяльності. Наведені рейтингові оцінки свідчать і про те, що саме людський капітал та система освіти як ключовий чинник його збереження й розвитку становлять найголовніший ресурс майбутнього успіху України, а отже, саме вони повинні стати рушієм позитивних змін у соціально-економічній сфері.

Аналіз проблем в національній системі освіти дозволив виділити найважливіші, що формують передумови для виникнення соціальних ризиків [23]:

- відсутність системної науково обґрунтованої ідеології розвитку освіти, її ситуативна політизація, слабкий вплив на освітній і культурний рівень суспільства;

- згортання мережі дошкільних навчальних закладів унаслідок відсторонення влади від розв'язання проблем дошкільної освіти, відсутність прогнозу демографічної ситуації і потреб розвитку освіти в регіонах;

- дотепер не визначено функцій професійно-технічних навчальних закладів і технікумів, училищ, коледжів у нових ринкових умовах, інноваційній економіці;

- унаслідок слабого контролю в центрі та на місцях кількісного зростання мережі вищих навчальних закладів виникли ризики здобуття молоддю неякісної освіти, погіршився імідж української вищої школи за кордоном. Законсервованість і масштабність проблеми спричиняють велике соціально-педагогічне й економічне напруження щодо її розв'язання в сучасних умовах, уможливають корупцію і хабарництво;

- старіння та зношеність матеріально-технічної бази, особливо в секторі професійно-технічної освіти;

- відсутність встановлення максимального віку для викладачів (це дійсно важливий фактор, адже від професійності вчителя значною мірою залежить рівень знань учнів чи студентів);

- велика кількість предметів для вивчення, що призводить до психічного і фізичного перенавантаження, але має малу ефективність;

- бідність навчальних закладів, при тому, що держава виділяє значну суму грошей на освіту (рис. 2).

Ці проблеми створюють підґрунтя для появи нових соціальних ризиків, пов'язаних з невідповідністю сучасної освіти умовам динамічного розвитку економіки й новітніх технологічних змін, що вимагає дедалі вищої кваліфікації працівників, так і (що особливо важливо) дедалі вищої їх здатності швидко опановувати нові знання, уміння та навички.

Специфічну вітчизняну проблему останнього часу становить загострення конкурентної боротьби за українського студента з боку ВНЗ зарубіжних країн, спричинене високою платою за навчання в частині українських ВНЗ, корупцією та відносно невисокою якістю освіти, як і, на жаль, дедалі більшою часткою молодих людей та їхніх батьків, що пов'язують надії на краще майбутнє з еміграцією. Так, за даними експертів, кількість українців в іноземних університетах у 2014/2015 навчальному році становила 59,6 тис. осіб [33]. У 2016/2017 навчальному році вищу освіту за кордоном здобувало щонайменше 68 тис. громадян України.

Однією з ключових проблем наукової сфери України на сучасному етапі є системна суперечність між наявністю потужного наукового комплексу, здатного продукувати результати високого світового рівня, та браком адекватного попиту з боку національної економіки на існуючі й потенційні результати досліджень і розробок українських науковців. Сучасна наука повноцінно функціонує

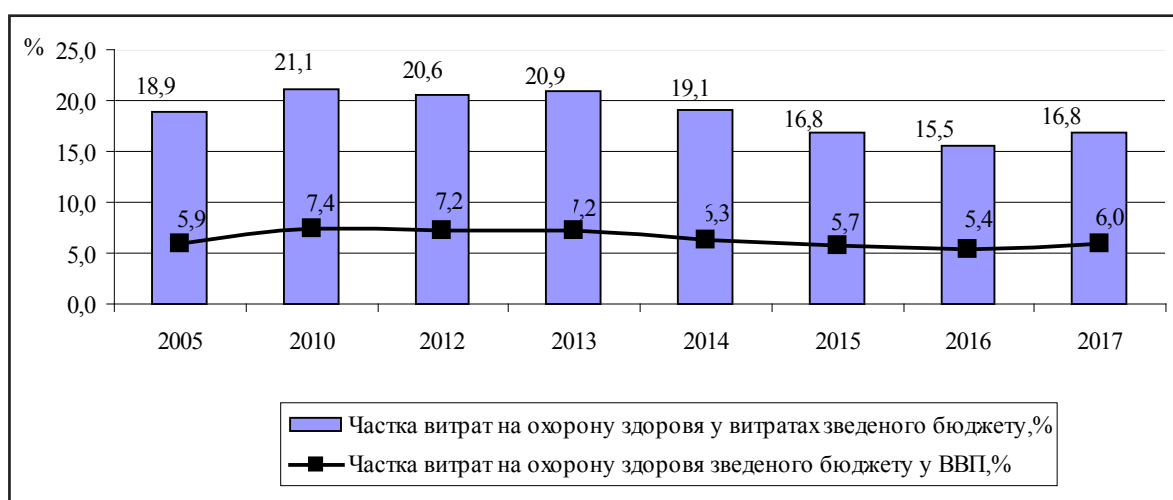

Рис. 2. Державні витрати на освіту в Україні

Джерело: побудовано автором за [25]

там, де працює і розвивається виробництво. Тому радикальне вирішення питань розвитку вітчизняної науки, враховуючи обсяги системи та її значення для суспільства, потребує масштабних перетворень, що виходять за межі самої наукової сфери [3].

Передусім ідеться про необхідність розвитку конкурентного середовища, заохочення підприємницької активності громадян.

Оскільки кризовий стан вітчизняної науково-технічної сфери значною мірою зумовлений недостатньо ефективною системою управління та фактичною відмежованістю науки від виробництва, то реформа наукової сфери передбачає комплекс структурних перетворень у системі організації та функціонування науки. Результатом реформування останньої має стати створення ефективної моделі взаємодії «наука – освіта – економіка – інновації».

Аналізуючи інноваційну діяльність в Україні, можна зазначити, що протягом багатьох років інноваційна активність промислових підприємств залишається на вкрай низькому рівні – у 2016 р. інноваційною діяльністю займалися лише 18,9% підприємств, у 2017 р. – 16,2%. Триває руйнація фундаментальної бази для забезпечення структурних реформ на інноваційних засадах, про що свідчить погіршення динаміки питомої ваги обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП з 1,09% у 2005 р. до критичного рівня 0,64% у 2016 р. (за прийнятного значення – порогового значення економічної безпеки – 2% ВВП) [13].

У 2017 році відбулося скорочення кількості підприємств промисловості, що займалися інноваційною діяльністю (на 9% порівняно з 2016 р.), після зростання кількості у 2016 р. на 1,2% відносно 2015р. і становила 759 підприємств (16,2% всіх промислових підприємств).

Скорочення кількості інноваційних підприємств є наслідком ряду проблем, що накопичилися в українській економіці, та в сфері НДКР зокрема:

- зовнішні та внутрішні дисбаланси економічного розвитку;
- недосконалість законодавчої бази в частині стимулювання інноваційної активності;
- спонтанне ініціювання інновацій;
- відсутність відповідної інноваційної інфраструктури й механізмів комерціалізації науково-технічних розробок;
- непослідовність та неефективність політики в сфері інноваційної діяльності;
- недостатній рівень та нестабільне фінансування інноваційної діяльності. Динаміка державного фінансування інновацій хоча і має тенденцію до зростання (що частково може пояснюватися інфляційно-девальваційним чинником), однак має нестійкий хвилеподібний характер, що не може вважатися фундаментом для розвитку інноваційної діяльності.

За даними обстеження інноваційної діяльності в економіці України за період 2014-2016 років, проведеним Держстатом, факторами, що суттєво впливали на рішення підприємств розвивати інноваційні проекти були [13]: – низький попит на інновації на ринку (10,2%) та відсутність хороших ідей або можливостей для інновацій (9,3%). А стримуючими чинниками для здійснення інноваційної діяльності упродовж 2014-2016 рр. були: – відсутність коштів у межах підприємства (9,7%), зависокі витрати на інновації (9%) та труднощі в отриманні державної допомоги або субсидій для інновацій (6,5%).

Важливими чинниками, що впливають на відтворення населення, на стан його здоров'я, є чинники стану навколишнього середовища, умови

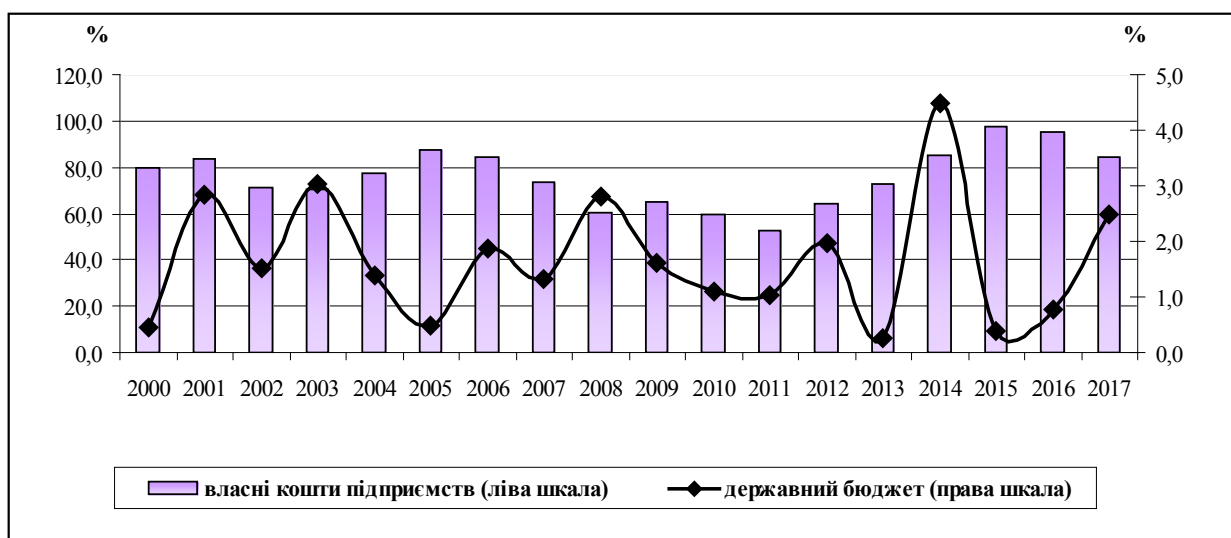

Рис. 3. Динаміка фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств за рахунок власних коштів та державного бюджету

Джерело: побудовано автором за [25]

Таблиця 1

Викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю у атмосферне повітря

	Обсяги викидів забруднюючих речовин		
	усього, тис. т	у тому числі	
		стаціонарними джерелами	пересувними джерелами*
1990	15549,4	9439,1	6110,3
2000	5908,6	3959,4	1949,2
2010	6678,0	4131,6	2546,4
2011	6877,3	4374,6	2502,7
2012	6821,1	4335,3	2485,8
2013	6719,8	4295,1	2424,7
2014	5346,2	3350,0	1996,2
2015	4521,3	2857,4	1663,9
2016	3078,1	3078,1	...
2017	2584,9	2584,9	...

* За 1990-2000 рр. відображаються дані по автомобільному транспорту; з 2010 р. – по автомобільному, залізничному, авіаційному, водному транспорту та виробничій техніці.

Джерело: складено автором за [35,36]

На жаль, продукти людського господарювання у вигляді стічних вод уже дісталися навіть підземних горизонтів. Далеко не в усіх регіонах підземні води відповідають вимогам до питної води через підвищений вміст хімічних сполук, нітратів і бактеріологічного забруднення. Як наслідок, значна частина населення використовує для питних потреб недоброякісну воду.

Проблема екологічного стану водних об'єктів є актуальною для всіх водних басейнів України. Вода у більшості з них класифікується як «забруднена» і «брудна» (IV–V клас якості). Найгостріша ситуація спостерігається в басейнах Дніпра, Сіверського Дінця, річках Приазов'я, окремих притоках Дністра і Західного Бугу, де якість води класифікується як «дуже брудна» (VI клас).

Незважаючи на значне скорочення за шість років (на 60%) скидання забруднених зворотних вод (табл. 2), для переважної більшості підприємств промисловості та комунального господарства скиди забруднюючих речовин істотно перевищують гранично допустимий рівень. Це призводить до забруднення водних об'єктів і порушення норм

Таблиця 2

Стан забруднення водних ресурсів

	2010	2013	2014	2015	2016	Зміна у 2016 р. до 2010 р., %
Скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти, млн. м ³	1744	1717	923	875	698	40,0
Скидання нормативно очищених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти, млн. м ³	1760	1477	1416	1389	1381	78,5
Кількість підприємств, які скидали зворотні води у поверхневі водні об'єкти, од.	2790	3021	2652	1889	1818	65,2
Потужність очисних споруд, млн. м ³	7425	7592	7190	5801	5690	76,6

Джерело: складено автором за [35]

його проживання. На більшій території України склалися такі екологічні умови життя людей, які провокують поширення ризиків захворюваності й смертності населення.

Аналіз поширення хвороб серед населення показав їх зв'язок з рівнем і характером забруднення, особливостями вікового складу населення [42]. Так хвороби крові і кровотворних органів більш поширені в Південному, Південно-Східному і Північно-Східному регіонах. В Північно-Східному і Центральному регіонах спостерігаються часто і хвороби кровообігу. Онкологічні захворювання в Україні зростають. Їх найбільш в Північно-Східному регіоні, де більш старе населення, і в Південно-Східному, де велика концентрація виробництва і дуже високий рівень забруднення навколишнього середовища.

Слід відзначити, що, незважаючи на спадну динаміку шкідливих викидів в атмосферу (табл. 1), під впливом забрудненого повітря зросли (особливо у великих містах) показники патології органів дихання. Зокрема рівень їх у Києві перевищує дані по Україні на 36,2%, а первинної захворюваності – на 43,5%.

Негативний вплив на стан здоров'я та відтворення населення ще довго матиме радіоактивне забруднення. Кілька мільйонів (за офіційними даними 2,35 млн.) осіб проживає на територіях з різним ступенем радіоактивного забруднення. Тут спостерігається і значне погіршення показників відтворення населення.

Забруднення водних об'єктів – джерел питного водопостачання – спричиняє погіршення якості питної води та створює серйозну небезпеку для здоров'я населення у багатьох регіонах України. Відставання України від розвинутих країн по середній тривалості життя та висока смертність певною мірою пов'язані саме із споживанням неякісної питної води. Взагалі Україна мало забезпечена прісними поверхневими та підземними водами. Але ще гірше становище з якістю цих вод. Більшість басейнів річок і водоймищ, із яких, переважно, забезпечуються потреби населення у воді, не можна вважати екологічно безпечними. У деяких містах і навіть окремих регіонах відхилення у якості води від норми сягає 70-80%.

якості води. Сьогодні четверта частина очисних споруд водопровідної мережі, кожна п'ята насосна станція та половина насосних агрегатів відпрацювали нормативний строк експлуатації. В аварійному стані перебуває понад 30% водопровідних та каналізаційних мереж. Щодоби у водойми скидається понад 10,6 тис. куб. метрів неочищених і недостатньо очищених стічних вод. Найгостріша ситуація спостерігається в Східній Україні та в Криму.

В Україні інтенсивно відбуваються процеси урбанізації, негативними наслідками яких є надмірна концентрація промислових об'єктів на обмеженій території. Це призводить до руйнування природного середовища великих міст. Висока забрудненість викидами й відходами, незадовільний стан життєзабезпечувальних систем, швидке зростання населення міст і потреба розширення територій призвели до непридатності до використання більшості поверхневих вод. Найбільш густонаселеними та екологічно проблемними є східна частина України, місто Київ, а також міста – «мільйонники».

Аналіз динаміки забезпечення правопорядку в Україні дав змогу окреслити ризики на національному рівні, які пов'язані, по-перше, з наявністю вкрай негативних тенденцій злочинності в Україні в період з початку 90-х рр. минулого століття і до теперішнього часу, що супроводжується наростанням фактичного відставання можливостей правоохоронної системи від розвитку злочинності. Останнє відбувається як через об'єктивні закономірності розвитку суспільства, так і через недоліки та прорахунки систем забезпечення діяльності правоохоронних органів, що зумовлює надвисокий рівень латентності злочинності, безкарність винних у вчиненні злочинів та в цілому неспроможність правоохоронних органів у сучасних умовах ефективно протидіяти злочинності.

По-друге, з необхідністю розроблення нової концепції протидії злочинності, що враховує високий рівень криміналізації, можливості держави і суспільства здійснювати протидію кримінальним проявам, помилки і недоліки попередніх концептуальних підходів до організації протидії злочинності, її забезпечення і практики реалізації.

Про наростання ризиків у цій сфері для кожного члена суспільства можна судити з невтішної статистики по злочинності, що надає Держстат (за даними Генеральної прокуратури України). Так, протягом 2017р. обліковано 523,9 тис. кримінальних правопорушень. Із загального числа зафіксованих правоохоронними органами кримінальних проявів 41% – тяжкі та особливо тяжкі. Цього ж року скоєно очевидних умисних вбивств і замахів на вбивство – 1633, умисних тяжких тілесних ушкоджень – 2228, з'валтувань і замахів на з'валтування – 259. Кількість випадків крадіжок становила 261,3 тис., шахрайств – 37,1 тис., грабежів – 18,1 тис., розбоїв – 3 тис., хабарництва – 2,7 тис. Інформацію про кількість облікованих кримінальних правопорушень за окремими видами наведено в таблиці 3.

Як видно з таблиці, незважаючи на покращення криміногенної ситуації порівняно з 2016р. (кількість злочинів скоротилася на 11,6%), деякі з їх видів продовжують зростати: це хабарництво на 32%, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем – на 10% та незаконний обіг зброї – більш ніж на 26%.

У загальній кількості злочинів 64,1% становили злочини проти власності, 7,3% – злочини проти життя та здоров'я особи, 5,5% – злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення, 4,6% – злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого

Таблиця 3

Кількість виявлених злочинів за окремими видами

	2016 р.	2017 р.	Зміна 2017 р. до 2016 р., %
Усього злочинів	592604	523911	88,4
із них			
тяжкі та особливо тяжкі	232542	214660	92,3
очевидне умисне вбивство (та замах)	1824	1633	89,5
умисне тяжке тілесне ушкодження	2396	2228	93,0
з'валтування (та замах)	349	259	74,2
крадіжка	312172	261282	83,7
грабіж	27199	18130	66,7
розбій	3904	3006	77,0
хабарництво	2031	2681	132,0
шахрайство	46082	37075	80,5
привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем	9787	10756	109,9
незаконний обіг зброї	6461	8153	126,2
незаконне заволодіння транспортним засобом	12205	9018	73,9

Джерело: складено автором за [27]

самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів, 4,2% – злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту, 3,7% – злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, 2,2% – злочини проти громадської безпеки, 1,6% – злочини проти правосуддя, 1,5% – злочини проти громадського порядку та моральності, 1,2% – злочини у сфері господарської діяльності, 1,1% – злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина.

Правоохоронними органами за цей період виявлено 949 осіб, які скоїли злочин у складі 210 організованих груп і злочинних організацій, закінчено 210 кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення, вчинені організованими групами і злочинними організаціями [27].

Кількість потерпілих від злочинів у 2017р. становила 374,2 тис. осіб, із числа яких 133,6 тис. – жінки, 21,7 тис. – особи похилого віку та з інвалідністю 1 і 2 груп, 4,1 тис. – неповнолітні та 2,2 тис. – діти до 14 років. Найбільша кількість потерпілих (67,4%) – від крадіжок та грабежів, серед яких 37% – жінки. У дорожньо-транспортних пригодах, пов'язаних зі злочинами, на території країни постраждало 12,1 тис. осіб [27].

Усього внаслідок злочинних діянь загинуло 6,5 тис. осіб, із числа яких 21,6% було умисно вбито; 36,8% загинуло внаслідок дорожньо-транспортних пригод, пов'язаних зі злочинами; 9,5% – у результаті нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень.

Кількість виявлених осіб, які вчинили злочини, становила 117,9 тис., з них жінки – 13,9 тис., неповнолітні – 4,5 тис. У загальній кількості виявлених осіб, які вчинили злочини, 31,7% раніше вже ставали на злочинний шлях, із яких дві третини мали незняту або непогашену судимість, 9,9% знаходились у стані алкогольного сп'яніння, 9,7% вчинили злочин у групі. Питома вага працездатних осіб, підозрюваних у скоєнні злочинів, які на момент учинення злочину не працювали і не навчалися, становила 67,7%, безробітних – 9,9%.

В географічному розрізі, як засвідчує коефіцієнт злочинної інтенсивності на 10 тис. населення, зростання ризиків у сфері правопорядку протягом 2015–2016 рр. спостерігався у Запорізькій області (242 злочини), м. Києві (246 злочинів), а також Харківській (184 злочини), Кіровоградській (173 злочини), Київській (158 злочинів), Миколаївській (154 злочини) та Одеській (148 злочинів) областях. Найнижча злочинна інтенсивність в означений період зафіксована в Тернопільській (62 злочини), Івано-Франківській (65 злочинів), Закарпатській (72 злочини) та Чернівецькій (83 злочини) областях [4]. Відтак більшість злочинів (77,8%) вчиняється у містах та селищах міського типу. На мешканців сіл та селищ припадає не більше 19,5% всіх зареєстрованих злочинів. 2,7% злочинів вчиня-

ється поза межами населених пунктів. Така картина територіального розподілу кримінальної активності в цілому відповідає тенденціям урбанізації в Україні, яка в тому числі впливає й на зміну не лише географії, а й характеру злочинності в цілому.

Проблематичною також є й кримінологічна ситуація, пов'язана з відтворенням в Україні терористичних загроз [27]. Інтенсифікація терористичної загрози відбулася у 2014 році й триває донині. Це зумовлено численними посяганнями на територіальну цілісність України, активною розвідувально-підривною діяльністю, спрямованою на ослаблення держави, залякування населення, загострення внутрішньополітичної конфронтації, економічної нестабільності, посилення соціально-психологічної напруженості.

Порівнюючи соціально-економічне становище України та інших країн можна скласти уявлення про тенденції прояву соціальних ризиків та ймовірності їх настання у досліджених сферах.

Як видно з таблиці 7 за рівнем життя, що відображається у показнику ВВП на душу населення, у 2017 р. Україна відставала від розвинених країн у 6-7 разів, від країн ЦСЄ – у 3 рази і навіть від деяких країн СНД – у 2-3 рази. Причому відмічено падіння ВВП на душу населення України з 2013 р. Такий низький рівень життя спричиняє і збільшує ймовірність настання багатьох проаналізованих соціальних ризиків.

За тривалістю життя Україна займає також останні місця. За даними ВООЗ за 2015р. в розвинених країнах цей показник становив 79-82 роки, в країнах ЦСЄ – 74-77 років, а серед проаналізованих країн СНД нижчими від України (71,3 років) за цим показником є лише Росія і Казахстан – 70,5 років.

Аналіз показав, що депопуляція населення властива багатьом проаналізованим країнам. Приріст населення у 2017 р. серед розвинених країн світу зафіксовано лише у США (4,3%), Великобританії (2,7%) та Канаді (1,8%). У всіх країнах ЦСЄ відмічено скорочення населення – від 0,7% у Польщі до 5,7% у Болгарії. У проаналізованих країнах СНД неоднозначна ситуація за цим показником, оскільки в Казахстані відмічено приріст населення на рівні 10,5%, Азербайджані – на 9,1%, у Вірменії – на 3,9%, РФ – на 0,2%. Лише у Білорусі й Україні спостерігалось скорочення – (на 2,8% та 3,9% відповідно).

Серед проаналізованих країн у 2017 р. Україна мала досить високий рівень безробіття (9,5%), вищий лише був у Вірменії (18,9%). Такий рівень безробіття сформував основи для реалізації соціальних ризиків для держави у вигляді скорочення податків та збільшення виплат по безробіттю та для населення через скорочення їх доходів, зuboжіння значної частини населення та підвищення значного навантаження на працюючих осіб.

Соціально-економічні показники України та країн світу

	ВВП на душу населення, дол. США за ПКС (2017 р.)	Тривалість життя, років (2015 р.)	Природний приріст (скорочення (-)) населення, % на тис. чол. (2017 р.)	Рівень безробіття, у % до економічно активного населення (2017 р.)	Середньомісячна заробітна плата, дол. США, (2015 р.)
Розвинені країни світу					
США	59495	79,3	4,3	4,4	4892,8
Німеччина	50206	81,0	-3,1	3,8	3477,6
Канада	48141	82,2	1,8	6,5	4134,1
Великобританія	43620	81,2	2,7	4,4	4216,6
Японія	42658	82,3	-1,8	2,9	3418,0
Країни Центрально-Східної Європи					
Польща	29251	77,5	-0,7	4,8	1021,0
Угорщина	28909	75,9	-3,7	4,4	888,1
Румунія	23990	75,0	-2,9	5,3	638,8
Болгарія	21578	74,5	-5,7	6,2	500,2
Країни СНД					
РФ	27899	70,5	0,2	5,5	829,0
Казахстан	26071	70,5	10,5	5,0	568,4
Білорусь	18616	72,3	-2,8	1,0	421,6
Азербайджан	17433	72,7	9,1	6,0	455,5
Вірменія	9098	74,8	3,9	18,9	359,1
Україна	8656	71,5	-3,9	9,5	192,0

Джерело: складено автором за [10; 36; 43; 44; 45; 46]

Щодо середньомісячної оплати праці, можна зазначити, що ситуація в Україні найгірша серед проаналізованих країн. За даними Держстату у 2015р. вона становила лише 192 дол. США. Це менше у 17-25 разів, ніж в розвинених країнах, і у 3-5 разів, ніж у країнах ЦСЄ. Серед розглянутих країн СНД в Україні найнижчий рівень оплати праці, що є нижчим у 2-4 рази.

Таке знецінення робочої сили призвело до бідності значної частини населення України, активізувало міграційні потоки закордон та сформувало засади для реалізації інших соціальних ризиків.

Таким чином, як показав аналіз соціальної сфери, в Україні сформувалися негативні передумови для збільшення ймовірності настання і реалізації різних видів соціальних ризиків як для держави, так і для кожного члена суспільства. Їх багатогранність та масштабність вимагає розроблення дієвих підходів щодо управління ними та впровадження сучасних засад ризик-менеджменту у цій сфері, що дозволило б вчасно їх попереджати та мінімізувати негативні наслідки соціальних ризиків.

Висновки з проведеного дослідження. Функціонування соціальної політики в Україні відбувається у складних соціально-демографічних, економічних, політичних умовах. Незважаючи на ряд реформ, здійснених у сферах охорони здоров'я та освіти, доступність та якість соціальних послуг не забезпечуються належним чином. Встановлені розміри стандартів прожиткового мінімуму і мінімальної заробітної плати нівелю-

ються значним зростанням інфляції. Прискорене нарощування масштабів фінансування соціальних програм закладає основи для формування нових соціальних ризиків. Недоліки у системі соціальних допомог населенню пов'язані з розпорошенням коштів, відсутністю належної адресності, наявністю махінацій у сфері надання пільг, відсутністю належного контролю за рухом бюджетних коштів. І головне, держава не створює умови, що надали б можливість громадянам самостійно забезпечувати належний рівень життя.

Значну кількість ризиків зумовлює сучасна система охорони здоров'я в Україні. Окрім того, що українці перебувають під впливом серйозних факторів ризику, таких як паління, надмірне вживання алкоголю, неправильне харчування, відсутність фізичної активності, забруднення повітря та води, вони не отримують ефективної та якісної допомоги на рівні цивілізованих країн та залишаються незахищеними від фінансового зубожіння в разі хвороби, через високу вартість ліків, неконтрольовану систему ціноутворення на лікарські засоби та відсутність державного забезпечення ліками. Крім того, у цій сфері Україні властиві диспропорції у забезпеченні якісними послугами з охорони здоров'я сільського і міського населення, недостатнє бюджетне фінансування, високий рівень корупції та неформальних платежів у СОЗ.

Головним ризиком сучасної системи освіти в Україні є існування значного розриву між високими показниками розвитку людського капіталу та

його нереалізованістю в економічній діяльності. Це зумовлено рядом проблем в національній системі освіти, які поглиблюють її невідповідність умовам динамічного розвитку економіки й новітніх технологічних змін. Наслідком цього стає дедалі більша орієнтація українських студентів на закордонні ВНЗ.

Ризики у науково-інноваційній сфері України породжені системною суперечністю між наявністю потужного наукового комплексу, здатного продукувати результати високого світового рівня, та браком адекватного попиту з боку національної економіки на існуючі й потенційні результати досліджень і розробок українських науковців. Це зумовлено перманентним кризовим становищем економіки, оскільки найголовнішими факторами, що перешкоджають інноваційній діяльності вітчизняних підприємств є матеріальна мотивація і відсутність системи державного сприяння науці й інноваціям.

На більшій території України склалися такі екологічні умови життя людей, які провокують поширення ризиків захворюваності й смертності населення. Незважаючи на спадну динаміку шкідливих викидів в атмосферу, під впливом забрудненого повітря зросли (особливо у великих містах) показники захворюваності органів дихання та системи кровообігу. Відставання України від розвинутих країн за середньою тривалістю життя та високою смертністю певною мірою пов'язані саме із забрудненням водних об'єктів – джерел питного водопостачання.

Незважаючи на покращення криміногенної ситуації протягом останніх років через скорочення загальної кількості злочинів, відмічено значне зростання деяких з їх видів – хабарництво, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем та незаконний обіг зброї. Високий рівень злочинів зумовлений наростанням фактичного відставання можливостей правоохоронної системи від розвитку злочинності. З 2014 р. і донині відмічено інтенсифікацію терористичної загрози, що пов'язано з численними посяганнями на територіальну цілісність України, активною розвідувально-підривною діяльністю, спрямованою на ослаблення держави, залякування населення, загострення внутрішньополітичної конфронтації, економічної нестабільності, посилення соціально-психологічної напруженості.

Порівняння соціально-економічного становища України та інших країн світу показало значне відставання останньої майже за всіма наведеними показниками, що дозволяє говорити про наростання ризиків у всіх аспектах соціальної сфери. Так, за рівнем ВВП на душу населення Україна відстає від розвинутих країн у 6-7 разів, від країн ЦСЄ – у 3 рази і навіть від деяких країн СНД – у 2-3 рази; за тривалістю життя Україна займає також останні місця з показником у 71,5 роки; природне скорочення населення

(в Україні – -3,9%), більше лише у Болгарії (-5,7%); досить високий рівень безробіття (9,5%) серед досліджуваних країн, вищий лише у Вірменії (18,9%). За рівнем середньомісячної заробітної плати Україна на останньому місці (192 дол. США), що є нижчим: у 17-25 разів, ніж в розвинутих країнах; у 3-5 разів, ніж у країнах ЦСЄ; та у 2-4 рази, ніж у деяких країнах СНД.

Негативні передумови щодо збільшення ймовірності настання і реалізації різних видів соціальних ризиків як для держави, так і для кожного члена суспільства, вимагають розроблення дієвих підходів щодо управління ними та впровадження сучасних засад соціального ризик-менеджменту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антонюк В.П. Соціальні ризики як детермінанта соціального захисту населення / В.П. Антонюк // Вісник Хмельницького національного університету. 2008. Т. 2. № 2. С. 96–99.
2. Бідність в Україні: міжнародний та регіональний вимір: матеріали до засідання «круглого столу» [Реалії та перспективи подолання бідності в Україні]. К.: ТОВ: «Інформаційно-аналітична фірма ЕКСОР», 2010. 35 с.
3. Безпекові виміри освітньої політики: світовий досвід та українські реалії: аналіт. доп. / [Щенко А.Ю., Зубченко С.О., Карпенко М.М., Лозовий В.С., Черненко Т.В.]. К.: НІСД, 2017. 44 с.
4. Безчастний В. Кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні // В. Безчастний / Підприємництво, господарство і право, № 1, 2017. С. 207–213.
5. Близнюк В.В. Ринок праці України та ризики його функціонування / В.В. Близнюк // Економіка і прогнозування: Науково-аналітичний журнал. 2008. № 1. С. 121–135.
6. Борецька Н.П. Механізми управління ризиками у сфері охорони праці / Н.П. Борецька // Огляд цін українського та світового товарних ринків: [бюлетень]. К.: Держззовнішінформ. 2007. С. 164–167.
7. Бюджетний щоденник на 2017 рік. URL: <https://feao.org.ua>.
8. Власюк О.С. Шляхом децентралізації: виклики, ризики та пріоритети реформування регіонального розвитку в Україні / О.С. Власюк // Регіональна економіка. 2015. № 1. С. 5–18.
9. Горбулін В.П. Системно-концептуальні засади стратегії національної безпеки України / В.П. Горбулін, А.Б. Качинський. К.: ДП «НВЦ «Євроатлантик-інформ»», 2007. 592 с.
10. Дані Всесвітньої організації охорони здоров'я за 2015р. Life expectancy Data by country. World Health Organization (2015).
11. Демографічний прогноз України ООН. URL: <https://esa.un.org/unpd/wpp/Download/Standard/Population/>.
12. Демографічний прогноз України. URL: <http://www.idss.org.ua/monografii/popforecast2009reg.zip>.
13. Доповідь «Обстеження інноваційної діяльності в економіці України (за міжнародною методологією) у 2014–2016 pp.». URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

14. Економічна активність населення України 2017: Стат. збірник / Державна служба статистики України, 2018. 205 с.
15. Капильцова В.В. Соціальні ризики в системі соціального захисту / В.В. Капильцова, А.С. Бакаляр // *Економіка XXI века: междунар. сб. науч. тр.* 2007. Вып. 1. 253 с.
16. Кір'ян Т.М. Визначення впливу різноманітних видів, форм зайнятості та безробіття населення на стан національного ринку праці / Т.М. Кір'ян, М.С. Шаповал // *Вісник економічної науки України.* № 1. 2015. С. 72–81.
17. Коломієць О.О. Трудоресурсна безпека в системі національної безпеки України // О.О. Коломієць // *Стратегічні пріоритети.* 2014. № 2(31). С. 140–146.
18. Либанова Э.М. Демографические сдвиги в контексте социального развития / Э.М. Либанова // *Демографія та соціальна економіка.* 2014. № 1. С. 9–23.
19. Людський розвиток в Україні: інституційне підґрунтя соціальної відповідальності : кол. моногр. / за ред. Е.М. Либанової; відпов. за випуск О.В. Макарова, О.М. Хмелевська; Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. Київ, 2017. 368 с.
20. Населення України. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html.
21. Надрага В.І. Управління соціальними ризиками: сутність та механізми / В.І. Надрага // *Проблеми системного підходу в економіці.* 2016. Вип. 2. С. 71–79.
22. Назарова Г.В. Кадрова безпека підприємства: загрози, ризики, функції та методи управління // *Формування ринкової економіки: зб. наук. праць. Праця в XXI столітті: нові тенденції, соціальний вимір, інноваційний розвиток: у 2 т. Т. 2. К.: КНЕУ, 2012. С. 220–230.*
23. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. URL: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>.
24. Новікова О.Ф. Оцінка соціальних ризиків в регіонах України як підстава для прийняття управлінських рішень щодо їх подолання / О.Ф. Новікова. URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Jul08/08.htm>.
25. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua/>.
26. Позиція України в рейтингу країн світу за Індексом глобальної конкурентоспроможності 2016–2017 / Економічний дискусійний клуб. URL: <http://edclub.com.ua/analytika/rozyciua-ukrayiny-v-reytingukrayin-svitu-za-ineksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-1>.
27. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування (2013-2016 рр.): статистична інформація Генеральної прокуратури України. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.
28. Рівень розвитку людського капіталу України у 2015 році / Економічний дискусійний клуб. URL: <http://edclub.com.ua/analytika/riven-rozvytku-lyudskogo-kapitalu-ukrayiny-u-2015-roci>.
29. Розмір мінімальної заробітної плати / Парус-Консултант. URL: http://cons.parus.ua/_dict_view.asp?rnх=.0DHE47fc09fe29cfe2626b6a689827b503d.
30. Саєнко Ю. Соціальні ризики та шанси // *Соціальні ризики. Т. 2 / Відп. ред.: Ю.І. Саєнко, Ю.О. Привалов. К.: ПЦ «Фоліант», 2004. С. 12–51.*
31. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів у 2017 році. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/virdg.htm.
32. Сидор І.П. Бюджетне забезпечення соціального захисту населення: теоретичні аспекти і вітчизняна практика / І.П. Сидор // *Ефективна економіка.* 2015. № 9. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4298>.
33. Слободян О. Українські студенти за кордоном: скільки та чому? [Електронний ресурс] / О. Слободян, Є.Стадний // Аналітичний центр CEDOS. URL: <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/ukrainski-studenty-za-kordonom-skilky-ta-chomu>.
34. Сталий людський розвиток: забезпечення справедливості: Національна доповідь / кер. авт. колективу Е.М. Либанова / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві». 2012. 412 с.
35. Статистичний збірник «Довкілля України за 2016 рік». Державна служба статистики України. 2017. За ред. О.М. Прокопенко http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnav_ser_u.htm.
36. Статистичний щорічник України за 2016 рік. [Відп. за вип. О.А. Вишневська], за ред. І.Є. Вернера. Київ: Державна служба статистики України, 2017. 611 с.
37. Ткаченко Л. Три вершини демографічного апокаліпсиса. Основні тренди в Україні / Л. Ткаченко // *Дзеркало тижня.* URL: <https://dt.ua/macrolevel/tri-vershniki-demografichnogo-apokalipsisa-osnovni-trendi-v-ukrayini-259843.html>.
38. Фактичний розмір прожиткового мінімуму у 2008–2014 роках / М-во соціальної політики України. URL: <http://www.msp.gov.ua/news/10482.html>.
39. Фактичний розмір прожиткового мінімуму у 2015–2017 роках / М-во соціальної політики України. URL: <http://www.msp.gov.ua/news/12286.html>.
40. Шлыкова Е.В. Социальная приемлемость нововведений миграционного законодательства / Е.В. Шлыкова // *Социологические исследования.* 2008. № 2. С. 56–65.
41. Яценко Л.Д. Напруженість на ринку праці України: чинники, соціальні наслідки та шляхи подолання. Аналітична доповідь НІСД. № 29, Серія «Соціальна політика».
42. Яцик А.В. Екологічна ситуація в Україні і шляхи її поліпшення. URL: http://undiwep.com.ua/files/ekologichna_situaciya_v_ukrajni.pdf.
43. GDP based on purchasing-power-parity (PPP) per capita. International Monetary Fund. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/02/weodata/weorept.aspx?pr.x=69&pr.y=11&sy=2017&ey=2017&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=911%2C912%2C913%2C918%2C156%2C964%2C968%2C922%2C134%2C944%2C158%2C916%2C926%2C112%2C111&s=PPPPC&grp=0&a=>.
44. The World Factbook. Unemployment rate. The Central Intelligence Agency (2017). URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2129.html#us>.
45. The World Factbook. Population growth rate The Central Intelligence Agency (2017). URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2002.html#up>.
46. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/>.